

Богдана МАТІЯШ

ОСЕЛЕНИЙ У СОБІ СЛІД

Анджей Стасюк. Дорогою на Бабадаг /
Пер. з пол. О. Сливинського. –
Київ: Критика, 2007. – 289 с.

Не знаю, де починається і де закінчується роман Анджея Стасюка «Дорогою на Бабадаг»... Чим довше про це думаю, тим більше він уявляється мені текстом, що не хоче й не знає лінійного розгортання, чіткої послідовності подій або раз і назавжди визначених початку і кінця. У ньому вловлюю щось абсолютно інше... Гостру потребу тривати і не запитувати про межі цього тривання, наповненого спокоєм, і дорогою, і рухом, і безрухом, і численними іншими речами. Їх не буде надто багато, і вони одна одній не заважатимуть.

«Дорогою на Бабадаг» має одну дуже гарну рису, якою наділені не так то й багато книжок: це письмо породжує відчуття якоїсь довірливої і глибокої безконечності, якій не так просто дати ім'я і пояснити її причини. Це письмо є абсолютним спокоєм, у якому розлито довгу мандрівку та збережено приватне вдивляння у світ і в ніщо, яке мерехтить у його просвітах. Воно є пам'яттю, що фіксує побачене лише настільки, наскільки спроможна його зафіксувати, а решту випускає, залишає поза собою або додумує під час оповіді. Ця книжка, врешті, є просто дорогою, що добровільно проходиться наодинці й переживається в зосередженості й повноті своєї самотності – може, саме задля того, щоби потім її було відкрито для всіх, хто захоче про неї слухати. Вона є рухом, пережитим у спогляданні. Подорожжю в часі й у просторі. Накопиченням жестів і поглядів, доторків і думок. Урешті, весь цей шлях «Дорогою на Бабадаг» є водночас і зупинкою в часі та просторі, часом, що обернувся б у безчасся, якби не існувало чогось такого, як вічність. Як це все поєднується і що з цього всього є стрижнем, на якому наростає оповідь?

Що є засновком, із якого береться все? Навряд чи ці запитання мають однозначну відповідь. Навряд чи треба ставити їх саме так...

Тому запитую інакше. Чи радше не запитую – просто слухаю. Слухаю те, чим ця книжка «ловить» мене як читача. Слухаю те, що в мені по ній залишається. Слухаю свій темп її читання – неквапний настільки, що він видається темпом радше не читання, а перекладу – повільного й уважного в доборі слів. Слухаю її гарний і прозорий ритм, повільне й легке переміщення з місця на місце, описане так, що навіть найнеприкметніші, а може, й найнепривабливіші, місця набувають особливого чару, а спостереження за рухом у цьому просторі викликає в читача – поміж інших емоцій – і захват. Фіксую те, що з цього неспішного читання, крім різних подорожніх подробиць і окремих деталей сюжету – врешті, як його можна ввібрати в себе весь? – у пам'яті залишається розлита в усьому тексті майже намацальна серпнева тиша, що бринить у повітрі, це тривання серпня з його сонцем, завислим над горизонтом, із його майже невловним коротшанням днів, із його порожніми ландшафтами, в яких час від часу на мить з'явиться хтось – незнайомий, але гідний оповіді та любові. Залишається цей неворожий людині час, у якому всі дрібниці й деталі набувають особливої виразності – щойно на них зупиниться погляд. Час, що не має в собі розривів; час, що не віддаляє, а наближує. Час повсякчасного тривання іменин Франца Йозефа (це навіки застигло в повітрі 18 серпня) або пошуку слідів Еміля Чорана. Час, у якому з нами присутні ті, кого ми любимо.

У контексті цієї книжки майже неможливо не пригадати якоїсь миті Керуакового досвіду «В дорозі», неможливо їх не зіставити, не запитати, чи є між ними точки дотику, перетину. Неможливо не пригадати собі цілого покоління бітників, для якого дорога стає домом, а дім – дорогою, і тоді відчутти, наскільки Стасюкова дорога інакша... Наскільки вона менш надривна і зріліша у своєму пошукові. Наскільки вона самодостатня і наскільки вона, пройдена у спокої і ніби в самотності, насправді несамотня, хоч і справді спокійна. Наскільки в ній важливим є все побачене і прожите під час мандрівки, і як уважно й навіть любляче Стасюк оповідає про тих, кого в ній зустрів. І наскільки так само свідомо, як і Керуак, Стасюк іде дорогою, на якій однією з найбільшніх втрат була би втрата свободи, яка не буває частковою і не буває свободою напів. «Свобода або є, або її нема, і край», – говорить Стасюк, і має абсолютну рацію. (Шукаючи ж паралелей зі Стасюковою книжкою

в українській літературі, читач міг би покликатися не лише до есеїстики Андруховича, а й до не менш зануреного в дорогу і в рух Жадана – малого українського Керуака. Є сенс порівняти «Дорогою на Бабадаг» із «Anarchy in the Ukr»; таке зіставлення, як мінімум, буде цікавим, а світ обох текстів (не)сподівано може виявитися справді дуже спорідненим і близьким.)

Дотик цих двох текстів – Керуакового й Стасюкового – покликає до життя ще один коментар чи радше запитання. Чи співмірно було би зіставити масштаб впливу цих романів, відповідно, на американське суспільство та європейську, чи, точніше, центрально-східноєвропейську, спільноту? Ми бо пам'ятаємо, що мандрівка відбувається саме тією частиною Європи, яку звемо Центрально-Східною, а яку Стасюк – не накладаючи жодних інакших, окрім приватних, маркерів, зве просто «своєю». Тому на це питання найкраще дасть відповідь час. Тепер просто стаємо свідками мандрів, не закроєних ні як якийсь геополітичний проект, ні як подорож у простір, чужий і ворожий (хоча подорожного таки можуть сприйняти як ворога чи просто чужака – так, як Стасюкового героя сприймають у Придністров'ї чи подекуди в Молдові; або ще як дикуна, котрому для початку треба просто «пояснити» світ – так його потрактують гагаузи) або ж просто екзотичний. Це мандрівка до того, що в якийсь спосіб (хай тільки ментально) може бути твоїм; приватна мандрівка між свого й до свого. І в пошуках свого. У пошуках слідів, які можуть виявитися тобі важливими – часом навіть настільки, щоби, полюбивши їх, сказати: «Я хотів би бути похованим у всіх місцях, де бував і буватиму», почувшись на силі довірити цим не раз майже безлюдним, засипаним курявою клаптикам землі – і водночас цим просторам свободи – останню й остаточну зі своїх інтимностей.

Байдуже, що місця, попри які проходиться, мають безліч цілком неприхованих ганджів. Байдуже навіть, що на вигляд психіатричного шпиталю Стасюк говорить: «Мені спало на думку, що це може бути якоюсь фізично зреалізованою метафорою, метафорою Сходу Європи». Байдуже, що у цьому кутку світу нагромаджено один на одного купу парадоксів, і що спокій і усміх сусідять нерухомості, смутку й покиненості – особливо виразним і нічим не замаскованим. Стасюк, однак, справді любить цей куток світу, інакше його дорога ніколи сюди не повернула б. Він безтривожно оглядає найбрудніші ландшафти, які бачить, і не відводить, присоромлено,

від них погляду; часом майже ніжно описує людей, яких зустрічає, – чоловіків у корчмі, котрі неквапно п'ють паленку навпереміну з пивом, старих жінок, котрі сидять перед будинками, гріючись на сонці; може дозволити собі затриматися пам'яттю на усміхові жінки, яку бачив у своєму житті якісь два дні: «посміхалась несміливо й гарно»... Він майже ідеалізує цей не раз сумний простір, тішачись, що тут для нього нібито не відбувається зустрічі з суспільством споживання, зі світом, переповненим виробництвом, а відтак роздумує про те, як було *колись*, тоді, коли «ніхто не створював зайвих речей, не марнував ні вогню, ні їжі». У цьому просторі без надміру речей, а точніше з речами лише найнеобхіднішими (хоча, підозрюємо, що й їх часто бракує) чи радше найпростішими, теж ніби ніхто нічого вже не марнує. Однак час не повертається навспак – до якоїсь простої і невинної первісності. Він просто «зливається із сонячним світлом і близько полудня цілковито завмирає» – між куп сміття, між серпневої сіести, між цієї дивної аури невідомо-до-чого-тривання і стишеності, в якій напевно відомо, що так було вчора, так буде завтра, і так є нині, і де ніхто ні на що не скаржиться...

Після таких от пауз (у часі? в просторі?) якоїсь миті можуть здатися дещо дивними подальші Стасюкові переміщення і цей ніби-рух у не раз монотонному просторі й завмерлому часі, що мовби хоче довести абсолютну застиглість світу довкола або його всюди однаковість. Однакову – раптом знову до захвату – його нерухомість. Може, несподівано, але саме в цій часопросторовій нерухомості стають насправді глибокі й важливі рух думки, робота пам'яті, приватно кожен погляд, кожен дотик, кожне тактильне досвідчення світу – пережиті тут-і-тепер. Кожне водночас насичене і розпорошене – бо короткотривале, але гостре – враження.

Вирушаючи в мандри в пошуках якогось *сліду*, Стасюк і справді його знаходить, і він поселяється, він живе в ньому, не дає йому спати у прагненні дізнатися, «яка доля чекає всі ті образи, що пройшли крізь мої зіниці й запали в пам'ять, що відбувається з ними, коли мене вже там немає, може, я забрав їх назавжди, знерухомив у власній голові, і вони залишаться зі мною до кінця, опираючися змінам пір року й погоди». Слідом стає набута любов до місць, де був, слідом стає оселена в тобі про них пам'ять. Змагатися випадає не з простором і часом, якими йдеш, а з нею – щоби не дати їй забути такого солодкого їх тривання. І змагатися

випадає читачеві – не раз із самим собою, що бажає піддатися спокусі розхпатися Стасюків текст на окремі цитати і судити про місця, якими він пройшов, ніби причетно, а насправді поверхово. Це одна з найбільших спокус. Однак за «Дорогою на Бабадаг» можна лише звіддала стежити, і тільки Стасюкові під силу ще раз нею пройти...